

FIGYELŐ

TALÁLTAM EGY KÖNYVET

A Cédruspalota

Czöbel Minka: *A két arany hajszál*

„Állt a sötétség fala és mégis mozgott. Mozdulatlan volt és mégis ide-oda folyt. Néha egy-egy felhőfoszlány megakadt a fákön, de csak mint egy fehérebb sötétség függött a sűrű galyak között. Ha elhúzódtott, ronggyá széttépvve maradt a fenyő tűin. E sötétségbe zúgott a patak morajló hulláma folytonos egyformasággal, de közben megújuló erővel, mely ismét elgyöngült, mint egy örökös melódia visszatérő üteme. Szinte láttatta a hang, a patak hol lépke után kapó fehér macskákként felugráló habját, hol ismét tükörjezszerűen elsimuló vizét...”

Remekművek kezdődnek ezzel a láttató-erővel, mely a *claire obscure* módszerével bontja ki a homályból a képet: tapintható ködöt és bestiális habzó vadvizeket.

Az a regény viszont, mely az idézett sorokkal kezdődik, nem remeklés, csak izgalmas kísérlet. Aligha olvashatták sokan rajtam kívül az elmúlt közel száz esztendőben. Hol félfénylő, hol parazsába omló, hol a középkort, hol Jókai kalandvilágát idéző, hol a szecesszió palettájával kacérkodó írás.

Keleti sugallatok, ősi jelképek elevenednek újjá Czöbel Minka elátkozott életművében. Költészetében elsőként alkalmazta a mára szinte untig kötelezővé vált aszimmetriákat és áttört szerkezeteket. Regénye, A KÉT ARANY HAJSZÁL sejtelmekkel átszótt munka, melyben mintha egyszerre fénylene fel a távoli középkor meg a spirituális jelképek ezredvégi világa. Tájleírásaiban feltűnik az impresszionizmus párás, fátyolos szinharmonája. A szimbolizmus pedig, mely a maga fekete és arany misztériumaival át- meg átszínezi e művet, találkozik a színeken túli színek hol vibráló, hol rusztikus, hol éteri közegével.

Szerzőnk idegenszerű, egészen modern jelenség a magyar irodalomban. Egyszerre a századvég túlérzékeny médiuma – ebben

nem különbözik irótársaitól –, ugyanakkor őszerejű boszorkány, akiben férfiakat megcsúfoló kalandvágy él. A lelke csordultig telített olyan csak félig átgondolni mert morbid álmokkal és sóvárgásokkal, melyek a századvég nagy franciái, Baudelaire, Verlaine és Mallarmé művében öltöttek hangtestet, de nálunk akkoriban (és még sokáig) *terra incognitának* számítanak.

Költőnket benső megérzései és fojtó látomásai vezették. Sokszor maga is visszahőkölhetett sötét sejtelmektől, torz álmaitól. Éreznie kellett, hogy koridegen tünemény. Hasadt lélek, aki nappal a tekintélyes úrhölgy álarcában kellemkedik, éjszaka viszont átadja magát a mágia, a misztika kísérteteinek.

Szemléletéből végképp hiányzik az a néptanítói-népezéri attitűd, mely a maga korában (és mintha kicsit azóta is) szinte kötelező volna egy közép-európai poéta számára. Regényét átszóvi a számmisztika – a főhősnek tizenkét társa van, baljós uralma tizenkét esztendeig tart –, továbbá a színek (fekete és sárga ló), a szavak meg a sejtelmek mágiája.

E különös regény szellemében is kuriózum. Semmiféle historikus és szociográfiai vonatkozása nincs. Egy körvonalak nélküli, korszakok kódében lebegő birodalomban játszódik, ahol szegények is, gazdagok is élnek, ám e motívumnak semmilyen hatása nincs a műre. Ínségesei és dúskálói egyformán bonyolult lelkek, függetlenül a napi ranglétrán elfoglalt helyüktől. A regény középpontjában álló „lovagnak” és körének van némi „kurucos” karaktere, hisz mindnyájan felvidéki rablók, de az az utólag kurucosnak vélt romantikus vonás, mintha e férfiak a szegények oltalmazói lettek volna, hiányzik Czöbel Minkánál. Ahogy hőseinek, akik magyarok, tótok és cigányok, németek meg zsidók, semmilyen mai értelemben vett nemzeti-nemzetiségi megnyilatkozásuk nincs. Szociológiai háttérük és nemzeti hovatartozásuk csak színtelt egy imaginárius palettán, de a szerző e színteltokból kizárólag spirituális és nem történelmi tablóképet kíván létrehozni...

Czóbel Minka Anarcspusztán született, a szabolcsi porfészekben, és itt is öregedett meg – több mint kilencven esztendőtt él, minden kortársát túlélte –, de ifjúkora a Felvidéken telt, és ez mély nyomokat hagyott munkásságán.

Hamvas Béla az írókat aszerint csoportosítja egy művében, hogy melyik égtáj karaktere határozza meg gondolkodásukat. Czóbel Minka esetében – Hamvasnál Tompa Mihály e mentalitás hazai etalonja – észak a meghatározó irány. Fenyőerdők és sziklabérc, baglyok meg fekete barlangok, elásott kincsek és medve járta ösvények. Ragyogó városok, melyek körül nyomorúságos falvak tengődnek. A várfalon belül barokk fény, a várfalon kívül éhség meg barbárság – erdei gyűjtögetők és nyomorúságos hegyi pásztorok...

Valahol a Felvidék vad hegyei közt, az erdő mélyén áll egy lovagvár. Egykor tán királyi erődítmény lehetett, mára erdei rablók tanújává züllött. Mohos, kidőlt-bedőlt falai között rejtélyes építmény magasodik, a Cédruspalota.

Itt él társaival Dobos lovag. Ez a furcsa szerzet, aki egy kuruc hegyi rablóvezér és egy aranypalástú királyfi keveréke. Kortalan jelenség, ahogy az egész regény közege kortalan. A mi lovagunk tragédiája pedig a félig tudás, a félig beavatottság.

A mű ideje meghatározhatatlan, tulajdonképpen a metafizika kontúrtales tér-ideje. Az olvasó olykor elbizonytalanodik, hisz egyik-másik esemény már-már az Elefántiak, a Thurzók meg a baljós emlékeztető Csákok korát idézi. A vásárok és a társadalom alatti figurák infernálisan balkáni világa viszont borús árnyéklekeivel és rettenetes torzszülötteivel, szemben a polgári szorgalom szintén jól körvonalazott helyszíneivel, mely az elmúlt századvég levegőjével átitatott, a kora középkori álmok poklát, a Bosch és Grünewald megfestette fekete mákusokat és boszorkánytanúákat idézi emlékeztetünkbe.

A nehezen vázolható, bár túl komplikáltnak sem mondható történet lényege a következő: Dobos lovag, „a Nap fia”, akinek származása sejtelmesen bizonytalan, gyermekkorát a Felvidék hegyei közt tölti. Apját nem ismeri, anyjával él egy vörösfenyőből eszékabált faházban. Havasi virágokat szed, erdei bogásokat gyűjt és – fegyverekről ábrándozik.

Felcseperedve aztán medvékkel, farkasokkal viaskodik. Olyan rettenthetetlen és nagy álmú suhancná válik, hogy egy alkalommal még a meghasadó sziklafalból villámként rárontó ördöggel is szembeszáll. Jutalmul a viadalt titkon végignéző angyal megajándékozta két arany hajszállal, melyek sebezhetetlené teszik.

Így lesz belőle az erdő királya, Robin Hood-szerű figura, martalócok és földönfutók vezére, aki a Cédruspalotába veszi be magát. Tragédiája, hogy csak félig érti az angyaltól kapott hatalma és az ördögön aratott diadalma misztériumát. Emberfeletti ereje némi – nem föltétlenül szent – szimplicitással elegyül. A keze mindig biztos, de az értelme néha elhomályosul.

Maga a Cédruspalota a vad észak jelképe. Középkori romok közt fölmeredő kastély, zord rablóanya, ahol gondtalanul telik a nyár, ahol, a helyi mondás szerint, „a juhásznak medve a hálótársa, farkas az ellensége”, s zimankósra fordulván az idő, a „betelelés” (ahogy a szerző írja) a túlélésért folyik. „...a hézagokat ablakon, ajtón, a gerendafalban mohával dugták be, helyenként agyaggal betapasztva. Aztán medvebőröket, nehéz vastag szőnyegeket hoztak le a padlásról, az ajtók elébe akasztották, az ablakok körül pedig pokrócdarabokat szegtek”. A lovag és martalócai vadászatokon töltik fel az éléskamrát télire. Medve-, szarvas- és vad-disznóhússal.

Czóbel Minka, ez a titokzatos lelkű boszorkány láthatóan a természet festésekor érzi magát igazán otthon. Ám az erdők, bércek és vadvizek eme kultuszában, mely már-már természetmisztika, szintén van valami nálunk, magyaroknál idegenszerű vonás. Ez a hosszú élete végéig magányban élt asszony a zord havasok, sas szállta sziklabérc és jég-csipkés fenyvesek világában talál igazán önmagára. Mohos törzsek, gyémántfényű pókhálók, bagolyhuhogású szelek és a sűrű fenyvesbe szűrten beszivárgó napsugarak közt. Befagyott tengerszemek partján és habzó víz-esések alatt. Ezernyi színárnyalatát ismeri a kék hónak és az opálos jégnek, a közelítő alkonyatnak meg a zordon fenyvesben bolyongó fényeknek és árnyékoknak...

A palotába, de még annak környékére is, asszony nem léphet. A mű cselekménye mégis a nők hatására lódul meg. A lovag, immár az arany hajszálak biztos védelmében, felke-

resi „adót beszédni” a környék vak cigányvajdáját.

Az erdőmélyi rejtekhelyen található tábor leírása Czóbel Minka egyik remeklése. Bemutatja a cigányok táncát: „...*táncolt a szép cigánylány, tovább még sok pár forgott: egészséges fiatal legények, tűzszemű menyecskékkel, de voltak nyomorékok is, kik együtt táncoltak. Egy törpe szörnyeteg, kinek összeaszott apró lábai alig bírták nehéz felső testét, békaugrásokkal keringett egy kezten és orratlan néber körül, egy másik, kinek szája egészen füléig fel volt hasítva, egy mankón ugráló rémteremtényt húzgált...*” – nos, ebbe a forgatagba, torz zsbongásba toppan be a lovag, és szemet vet a cigánylányok táncot ropó legszebbikére, Arameára, aki a lovag előtt „*felegyenesedett, mint a támadó kígyó, ingadozott, hajladozott, mint a nádszál déli szélben, forgott, mint az ördögsekér, majd földre vetette magát s küszözt, mint a gyík. Nem is tánc volt ez, de egy fiatal állat életöröme...*”

A kettejük olykor vulkáni tűzzel fellobbanó, laza és vívódó, ám mindenképpen földi szerelméből gyermek születik. Igen ám, csak hogy a vehemens és ördögös lovagot megkísérti az égi szerelem is, a sváb mágus és ezermester felesége, a szőke Winkler Amália képében. Grinaeus Mátyás, a sváb csillagjós és mindentudó, a „bocskói mágiszter”, kinek házat aranyoroszlán ékesíti, és aki a közhiedelem szerint koromból aranyat tud főzni, babusgatva szereti, de kordában tartani nem tudja szépséges Amáliáját.

Az asszony bemutatásakor, aki sárga bőrcipőben, sárga aranylánccal a nyakában járkel – az arany és a sárga ezernyi-ezer változatban fel-feltűnik a regényben, a spirituális világ jelképeként, hol mint csapongó citromlepké, hol mint a cigánylány, Aramea koromfekete hajában csengő-bongó arany ékszer –, Czóbel Minkát újra megkísérti a korábban már bevált varázslat: a „szigeti vásár” infernálisn pittoreszk farsangját rajzolja oda háttérül a szépséges Winkler Amália portréja köré. „*Mint egy kiszáradt erdő szürke galyai, úgy álltak fel az ökrök, tehének szarvai. Egy nagy bika nyaka is feketéllett a tehének tömegéből. Az állat néha gyengén morgott. Egy láncon vezette két posztóruhás ember. A vásártéren fehérlettek a mézeskalácsosok és a csizmadiák sátrai. Az előbbibe pirosra, sárgára festve szívek, mézesbábok, viaszgyertyák, az utóbbiakban bocskorok, bakancsok, elől egy hosszú rúdon csizmák lógtak, mintha csak lépnének, mint-*

ha csak az emberek elszaladtak volna belőlük, csak a lábuk maradt volna itt, hogy örökkévalóságba lépjen s ne haladjon...”

A remek leírást tetézi még a cserépvásár tövében sereglő koldusok és a vásárra felvonuló veres szakállú zsidók menetének festői ábrázolása is.

Ebből a kavargó képből bomlik ki a szépséges Winkler Amália portréja. A lovaggal való vívódó szerelmét pedig igencsak komplikálja, hogy utóbbi, az arany hajszálak védte nemes martalóc járatlan a metafizika világában. Dobost, az erdei embert, az őserő jelképét megéri az írás, a dal, a titkos tudományok lehelete, a misztikus tudás hatalmának és csábításának ereje, s e vágyakozása okozza végül a vesztét. Sóvárog a magasabb szellemiség után, melyet a szökött szerzetesből lett – egészen középkori mentalitású – írődeák alakja jelképez, ám a metafizika teljességét nem sikerül megértenie. Az égi és földi szerelem kettős vonzásában élő lovag furcsa kentaurrá lesz ennek következtében. Képtelen egészen háttat fordítani az érdes anyagvilágnak, a martalócsors és örömei hívásának, miközben félig megnyílt szelleme az éteri tudást sóvároga.

Bukása is értelmessége következménye, hisz a meddő, de gyermekre vágyakozó (és a magasabb szellemi szférákban is otthonos) Winkler Amália bosszút áll a lovagon, nevezetesen annak a szépséges „fekete kígyóhoz”, az aranyékekkel felcícomázott cigány Arameához fűződő földi, termékeny szerelme miatt.

Amália egy lopott pásztoróra során kitépi a lovag arany hajszálait – láthatóan és tudatosan egy modern Sámson és Delila-történetre siklik itt Czóbel Minka tolla –, s a titkos erejétől megfosztott, ám a szellem erejéből nem részesedett, félig beavatott Dobos lovag – tovább űzve martalócmesterségét – a mindentudó mágiszter fegyvere által esik el.

A jelképek erdején és pittoreszk tájakon, vásári életképeken, bérces hegyek viharain és már-már középkori infernóábrázolásokon át kanyargó történet, mely sajátságos elegye egy romantikus Jókai-regénynek meg egy lélekábrázolással, számmisztikával, antik szimbólumokkal és eleven mondatfolyamokkal kunkorgó szecesszió kori históriának, úgy ér véget, ahogy egy modern krimi elkezdődik. Egyetlen puskadörrenéssel.

Szepesi Attila